

ТВОРЧЕСТВОТО НА ЯРОСЛАВ СЕЙФЕРТ – ВДЪХНОВЕНО ОТ ХУДОЖНИЦИ И ВДЪХНОВЕНИЕ ЗА ХУДОЖНИЦИ¹

Сватава Урбанова
Оставски университет

Сватава Урбанова. Творчество Ярослава Сейферта – вдохновенное художниками и источник вдохновения для художников

Статья рассматривает отношение Ярослава Сейферта к изобразительному искусству, его личные контакты с художниками и скульпторами, а также поэтические размышления, вдохновенные искусством, которые находят отражение в его мемуарах *Все красоты мира (Všecky krásy světa)*. Особое внимание в статье уделяется близким к натуре Сейферта художникам, особенно Яну Зрзавому, Тойен, Йозефу Судеку. В начале 50-х годов XX века в сборнике стихов *Шёл бедный художник по свету (Šel malíř chudě do světa)* автор вдохновлялся маленькими графиками Микулаша Алеша, а в сборнике стихов *Мальчик и звезды (Chlapec a hvězdy)* – знаменитыми картинами Йозефа Лады. Так, наряду с рифмованным рассказом про яблоню *Каталось, каталось (Koulelo se, koulelo)* (иллюстрации Б. Вейриховой-Соларовой) автор создал три детские книги по природным циклам. *Мама (Maminka)* стала самым любимым сборником стихов с начала 1950-х годов, много раз переиздавалась и иллюстрировалась. Впечатляют, например, иллюстрации Иржи Трнки, Людмилы Иржинцовой, а также последние работы Яны Киселовой-Ситековой.

Ключевые слова: Ярослав Сейферт, изобразительное искусство, произведения искусства на основе уже существующих иллюстраций, сопроводительные иллюстрации

Svatavá Urbanová. Jaroslav Seifert and his Work – Artistically Inspired and Inspiring

The article is devoted to Seifert's attitude to the fine arts; it deals with his personal contacts with artists and sculptors, as well as poetic reflections and inspiration, which we find in the memoir *All the Beauties of the World (Všecky krásy světa)*. The article pays special attention to artists close to Seifert's nature, especially Jan Zrzavý, Toyen, and Josef Sudek. In the collection of poems *The Painter Walks Poor*

¹ Текстът е част от проект по грантов договор SGS 03/FF/2021 Literární postavy a subjekty (typy, stereotypy, archetypy) II (Литературни образи и субекти (типове, стереотипи, архетипи)). – Б. а.

into the World (*Šel malíř chudě do světa*) the author was inspired by the small graphics of Mikuláš Aleš, and in *The Boy and the Stars* (*Chlapec a hvězdy*) by the famous paintings of Josef Lada. Thus, along with the rhyming story about the apple tree *Rolling, Rolling* (*Koulelo se, koulelo*) (illustrations by B. Veyrychová-Solarová), the author creates three children's books about the natural cycles. *Mother* (*Maminka*) has become the most edited and illustrated collection of poems since the early 1950s. The impressive illustrations included in the book were created by Jiří Trnka, Ludmila Jiřincová, while the latest ones – by Jana Kiselová-Siteková.

Key words: Jaroslav Seifert, fine arts, works of art based on already existing illustrations, illustrative accompaniment

Приятелството с художници и скулптори

Ярослав Сайферт винаги е имал отношение към изобразителното изкуство. Това се дължи не само на тесните връзки с творци от неговото поколение, тъй като през 20-те години на XX век сдружението *Деветсил* обединява млади хора от най-различни художествени направления, и на приятелството с такива изключителни и всестранно развити таланти като Карел Тайге, автор на корицата на поетичния сборник на Я. Сайферт *Град в сълзи* (*Město v slzách*) от 1921 г. и на графичното оформление на корицата на стихосбирката *На вълните на безжичния телеграф* (*Na vlnách T.S.F.*²) от 1925 г., но най-вече на невероятната способност на Сайферт да вниква в имажинативния импулс на художествената творба посредством визуалния образ.

Това как той възприема произведението на изкуството, ни разкрива например стихотворението *Приятелка* (*Přítelkyně*), включено в стихосбирката *Ръка и пламък* (*Ruka a plamen*, 1948). То е включено в раздела със стихове, създадени по конкретен повод. Самата стихосбирка е посветена на любими художници, скулптори и литератори (второ изд. – 1959 г., съст.: А. М. Пиша – вж. Сайферт 1959).

Стихотворението *Приятелка* с подзаглавие *Пред картината на Ян Зързави* (*Před obrazem Jana Zrzavého*) онагледява творческите методи на поета. В композицията на произведението например откриваме повторение, което едновременно подсилва рефлексията, но и наемква за безкрайност. В стихотворението се повтарят първата и последната строфа:

Jako by něžnou rukou mi svála
smutek, ticho a závěj –
ty, kteréś dlouho nevypravovala,
prosím tě, dovyprávěj!

² TSF (telegraphie sans fill), букв. *безжична телеграфна връзка*; в случая – символ на новото време. – Б. пр.

(Сякаш с ръката нежна изтри от мен / скръбта тишината, наслоеното върху мен – / ти, която дълго не бе говорила, / моля те, доразкажи!)

Тук се преплита поетиката на двама творци, които имат много общо помежду си. Поетът повежда безкраен диалог с женския образ, тъй като не само той самият като почитател на картината, но и читателят може да вземе участие в откриването на все нови и нови значения. Сайферт е въодушевен от тайнственото и меланхоличното, уловено от художника с цветове, композиция и прости форми, без да ограничава въображението на възприемачия и вторичните значения. Той иконично долавя вътрешната семантика на картината и разкрива онова, което вижда. В миг на прозрение поетът чува вътрешния глас на художника. Повторно проявяващите се форми, вдъхновени от изображението, представляват при Сайферт именно „екфразис“ като израз на възхищението пред онова изобразително изкуство, на което са присъщи лиризм, хармоничност, ониричност. Сайферт не се представя за специалист, той дори никога не влиза в ролята на идеен арбитър на поетизма, в пропагандатор на неговите художествени манифести, които заличават всичко старо, понеже авангардисткото изкуство е насочено към бъдещето. Авторът не се отъждествява и с „Kunstlieberhaber“³, с традиционния подход на академизма в изкуството, налаган още от XVIII век. Интересът към творчеството на Ян Зързави индиректно разкрива афинитета на Сайферт към чувствените акценти, интимността, хармонията, крехката нишка на взаимовръзките, към фантазните и тайнствени перцепции. Влечението на поета към изобразителното изкуство включва широк спектър от личности, които са много различни и като художествен изказ, и като отношение към традиционното и авангардисткото изкуство. В стихосбирката *Ръка и пламък (Ruka a plamen)* един до друг се нареждат художници и скулптори като Микулаш Алеш, Йозеф Лада, Йозеф Маржатка, Карел Сволински, Индржих Пруха, Вацлав Павлик, Милослав Холи, Франтишек Тихи, Ален Дивиш, Рудолф Кремличка, Франтишек Зикмунд, Вацлав Шпала, Макс Швабински, Лудвик Куба, фотографът Йозеф Судек. Сайферт винаги се държи само като любител и чувствителен ценител на изкуството, без да влиза в критически курс. В художествената изява му импонира по-скоро емоционалното съзвучие, отколкото реализирането на нови течения и програми. Понякога авторът е привлечен от артистичния *modus vivendi* „изкуството да живеем и да се наслаждаваме“, от екзотичните и далечните места, от „цялата красота на този свят“. Винаги обаче по-съществена за него

³ Букв. „аматор, самодеец, любител на изкуството“. – Б. пр.

остава поезията, която улавя или претворява новите извори на вдъхновение. Далечните краища, пътуванията и екзотиката са примамливи само защото после идва завръщането у дома, на чешка земя, в Прага.

Цялата красота на този свят

През целия си живот Сайферт създава и поддържа множество лични контакти с редица художници и скулптори, отразява тяхното изкуство в кратки публицистични текстове, а някои от тях споменава и в мемоарната си книга *Цялата красота на този свят (Všecky krásy světa)*. Първоначално неговите „истории и спомени“ са публикувани в самиздат, а по-късно през 1981 г. – в Канада, в издателството зад граница на семейство Шкворецки „Sixty-Eight Publishers“. Едва през 1982 и 1985 г. издателство „Ческословенски списовател“ публикува две цензурирани версии. Най-близо до оригинала на книгата е чешкото издание от 1993 г., допълнено през 1999 г. (изд.: Марие Ираскова). В него е включен *Поздравителен адрес към Ян Зързави по повод на неговата осемдесетгодишнина (Gratulaci Janu Zrzavému k jeho osmdesátým narozeninám)*. В текста Сайферт отбелязва възхищението си, което цял живот изпитва към творчеството на художника, но също така си спомня как Зързави му дава своя *Ангел* за корица на стихосбирката *Отливане на камбани (Odlévání zvonů, 1967)*.

Особено ценни са неговите спомени за Марие Черминова, известна с творческия си псевдоним Тоайен. Запознава ги художникът сюрреалист Индржих Щирски. Още от първата им среща поетът обиква изключително талантливото и екстравагантно момиче, облечено като момче. Той няколко пъти я споменава или директно я превръща в тематичен център. Още в стихосбирката *Ръцете на Венера (Ruce Venušiny, 1936)* откриваме стихотворението *Картините на госпожица Тоайен (Obrazy slečny Toyen)*. Приятелските им отношения продължават и след като Тоайен заминава през 1947 г. за Франция, където остава до смъртта си през 1980 г. На нея Сайферт посвещава мемоарното си есе *Госпожица Тоайен (Slečna Toyen)*, което включва в *Цялата красота на този свят*⁴. Той отново се връща към образа ѝ в последната си, почти изповедна стихосбирка *Да бъдеш поет (Býti básníkem, 1983)* със стихотворението *Сбогом, госпожице Тоайен (Sbohem, slečno Toyen)*.

Сайферт персонифицира възхищението си от художествената фотография, като винаги го свързва с името на Йозеф Судек, прославил с фотографиите си потайните кътчета на Прага. Добре известно е неговото

⁴ Есето на Я. Сайферт *Госпожица Тоайен* е публикувано в превод на Ж. Чолакова в сп. „Славянски диалози“, I, 2004, 2/3, 126 – 136. – Б. ред.

стихотворение *Ателие под Петришин (Ateliér pod Petřínem, 1956 г.)*, в което директно се обръща към Судек и му задава познатия въпрос:

zda fotografie je umění,
 či zda je pouze věci techniky.
 A tu byl, myslím, jednou provždycky/ už spor ten vyřešen.

Je! Bude jím, i kdybys ty byl jenom jediný.

(Сайферт 1959: 64)

(изкуство ли е фотографията, / или е само техника. / Един път и завинаги аз мисля, / че спорът вече е решен. // Тя е изкуство! И ще бъде, дори да беше само ти единствен фотограф.)

По-малко известен факт вероятно е, че Судек с удоволствие посещава художествени галерии и пражки концерти, като фотографира творците в процеса на тяхната работа. В мемоарния си разказ *Роза от нашата градина (Růžička z naší zahrádky)* Сайферт споменава за една прекрасна снимка на бяла роза, която вижда при едно посещение у Судек върху прашния прозорец в малостранския му дом. Судек подарява фотографията с розата на свои приятели художници – семейство Шруткови от Литомержице, и те я слагат на стената в ателието си. Сайферт свързва името на Судек по-скоро със сантимент, отколкото с чуждачство, тревога и усещане за хаос (представено например в цикъла *Лабиринт/Labyrinth*). Не е изключено поетът съвсем съзнателно да подхожда по този начин, тъй като *Цялата красота на този свят* се носи на позитивната вълна на спомените. Историите разкриват „неговата същностна предразположеност към положителната страна на живота“ (Пешат 1991: 221).

През 30-те години съвместният път на Сайферт рамо до рамо с творците на изобразително изкуство рязко променя посоката си поради няколко причини. Поетът изоставя лявата си политическа ориентация, започва да отразява преходността на времето, изменчивостта на човешкото съществуване, смъртта. Възможно е в периода 1929 – 1933 г. Сайферт да е силно повлиян от поезията на Пол Верлен, чиито стихове превежда по идея на Франтишек Кс. Шалда. През следващите години в унисон с историческия контекст се променя и неговата идейна „епистема“. Според Зденек Пешат „войната още по-силно насочва поета към традициите на чешката живопис, което с пълна сила се проявява в стиховете му чак след края на войната, [...] предимно в някои стихосбирки, създадени като поетически съпровод към отделни живописни творби“ (Пешат 1991: 174). Кветослав Хватик смята, че Сайферт се превръща в „класик на песенната форма, в която преобладава точната строфика на неокласи-

цистичния модел с рима и рефрен, форма, в която при Сайферт поетическият език достига невиждана до този момент изаящност, лекота и съвършенство“ (Хватик 1992: 110). Още в стихосбирката *Пролет, сбогом* (*Jaro, sbohem*, 1937) откриваме многократно изразявано носталгично завръщане към детството. В стихотворението *Песен за букваря* (*Píseň o slabikáři*) например авторът призовава „старите спомени“:

slabikář vidím v duchu zas
s obrázky Alšových.
Bože, bylo tam tolik krás,
jež dávno zapadly mi.

(букварчето отново виждам / с картините на Алеш. / О, боже, толкоз красоти, / изчезнали в забрава.)

Вдъхновението от илюстрациите на Микулаш Алеш и Йозеф Лада

Сякаш именно тези и някои други стихове на Сайферт вещаят появата на издадената самостоятелно стихосбирка *Скитание художник беден по света* (*Šel malíř chudě do světa*, 1949), съставена от стихове към малките графики на **Микулаш Алеш** (Milkuš Aleš, 1852 – 1913). Част от стиховете са вече познати на читателя, тъй като са публикувани в периодичния печат, основно в ежедневника „Праце“ (Práce), в който поетът работи като редактор в периода 1945 – 1949 г. Друга част от стиховете препращат към *Пролет, сбогом* (1937). Още през 1936 г. е отпечатано и стихотворението *Приспивна песен* (*Ukolébavka*) в сборника *Ръцете на Венера* (*Ruce Venušiny*). Корпусът от стихотворения и поеми нараства, броят на стиховете се увеличава, тъй като във времето се появяват няколко самостоятелни издания. С промените в ръкописите и отделните издания подробно ни запознава Зузана Детакова в коментара към събраните съчинения на Сайферт на издателство „Акрополис“. В края на краищата в стихосбирката, вдъхновена не от мащабните картини на Алеш на историческа тематика, а от малките му графики, свързани с живота на село, са включени тридесет и осем произведения. В комбинация със селския пейзаж на Алеш Сайферт от градски поет и момче от столицата се превръща в поет, който възпява природата и средночешкия край с доминантата Ржип (*Планината Ржип/Hora Říp*). Лирическият герой възприема непосредствено кръговрата на природата от Великден (*Върбова свирка/Vrbová píšťalka*, *Шарено яйце/Kraslice*) до Коледа и Нова година (*Коледна песен/Vánoční píseň*, *След празника на тримата вълхви/Po Třech*

*králích*⁵). Сайферт отново усеща момчешкия захлас по пролетта (например в стихотворението *Преди да дойде пролетта/Než přijde jaro*):

Nikdo mi možná neuvěří,
ale já vím, je tomu tak.
Ta první hnízda, skrytá v keři,
ta nestaví pták.
Než přijde jaro, už je vysní
zvědaví chlapci hrou a písni.
Nikdo mi možná neuvěří,
ale já vím, je tomu tak.

(Сайферт 2003: 14)

(Едва ли някой ще повярва, но аз си знам, че е така. / Гнездата първи, скрити в храсталака, / не са на птица. / Преди да дойде пролетта, те вече свити са / с игра и песен в мечтите на момчета любопитни. / Едва ли някой ще повярва, но аз си знам, че е така.)

В поетичния сборник пейзажите с къщички и воденици, с поточета, поляни, цветя, пепруди, с облаци и птици възприемаме с възхищението, с което сме ги възприемали в детството си, и по начин, по който вече и като възрастни обичаме да си спомняме за тях. Алеш многократно използва графики с перо, за да илюстрира народна песен, от която струи нещо изначално, лесно за запомняне, уникално благодарение на мелодията и ритъма, напомнящи на прелестната „песен на родния край“⁶. Сайферт подсилва въздействието на видяното и на спомените, като добавя стихове на „езика най-прекрасен“ – майчиния. Смята се, че поетичният сборник е предназначен за деца. Те обаче са не само читатели, но и герои, тъй като тук присъстват и гледната точка на детската наивност и световъзприемане, и гледната точка на възрастния като завръщане чрез спомена към преживявания, които човек цял живот носи у себе си. За първи път сборникът е публикуван в издателство *Дружественни праце*⁷, което не е специализирано в издаването на детска литература. *Ческословенски списовател* пък издава сборника през 1952 г. и още веднъж – през 1987 г. Типографското и графичното оформление са особено сполучливи в изданието на „Олимпия“ (2000 г.). Не липсват и

⁵ Празникът на Тримата вълхви, в православието Богоявление, се отбелязва всяка година на 6 януари. – Б. пр.

⁶ Сайферт е автор на стихосбирката *Песента на родния край (Píseň domova, 1954)*. – Б. ред.

⁷ Я. Сайферт е работил в редакцията на това издателство през 30-те и 40-те години. Там излизат и други негови книги: *Стихотворения (Básně, 1929)* с предговор на Бедржих Вацлавек, както и негови преводи на персийския поет Низами със заглавие *Грях и покаяние (Hřích a rokáni, 1943)*. Издателството е закрито през 1957 г. – Б. ред.

детски антологии, тъй като основата на сборника е изградена от подходящи за буквар малки графики, народни песни и поговорки, които се допълват със съответстващите им сюжети за пролетта, животните, птиците, занаятчиите, живота на децата, Великден и Коледа.

За втори път Сайферт получава творческо вдъхновение от вече съществуващи произведения на изобразителното изкуство в книгата *Момчето и звездите. Стихове по картини и картинки (Chlapec a hvězdy. Verše k obrazům a obrázkům*, 1956 г.). Художникът този път е **Йозеф Лада** (Josef Lada, 1887 – 1957). Очевидно съвсем съзнателно броят на стихотворенията е същият като във *Скиташи художник беден по света*, т.е. тридесет и осем. Докато графиките на Алеш отвеждат поета към лирическо вглъбяване и единение с природата, то изображенията на отделните годишни времена на Лада са фокусирани върху действието, свързани са с детските игри и забавления, с народните обичаи и християнските празници. В едно интервю за вестник „Вечерна Прага“ (Večerní Praha) Сайферт споделя, че работи върху тази книга, като отбелязва, че цветните рисунки на Лада са добре познати на всички, разбираеми са и за най-малките, но имат свои почитатели и сред майките и бащите. През 50-те години на миналия век тези картини официално получават висока обществена оценка и се сочат като пример за народностен характер и разбираемост. Често се пропуска фактът, че част от тях са карикатурно деформирани и относително статични. Може би тъкмо затова Сайферт не ги описва с думи, а подхожда креативно, като придава динамика на визуалния образ посредством събитийни и хумористични елементи. Поетът включва много приказни герои. Той проявява особено разбиране към неволите на канонизирания от К. Я. Ербен Воден дух, когато той се оплаква колко му е омръзнал общарският занаят и че „поет един от Милетин⁸ накарал ме да кърпя тук“ („to jeden básník z Miletína zavinil, že tu musím šít“). Той влиза в картината, в която присъстват и поетът, и самият Лада:

A pana Ladu znáte?

Já: Ano, co si račte přát?

Vych se ho zeptal, kdy tentokráte
přijde ho opět malovat.

(Познавате ли Лада? / Аз: Да, какво желаете? / Попитал бих го този път / кога ще дойде отново да го рисува.)

Още в уводното стихотворение *Песен за детството (Píseň o dětství)* откриваме и спомените на Сайферт за детските му години:

⁸ Авторът на известната балада *Водният дух (Vodník)* – Карел Яромир Ербен (1811 – 1870), е родом от село Милетин. – Б. ред.

Dejte mi chlapci trochu hlíny
 chtěl bych si s vámi stavět hráz
 a nedívat se na hodiny
 a nevidět, jak plyne čas

(Сайферт 2003: 163)

(Подайте ми, момчета, малко пръст / отново насип да строим / да не поглеждам към часовника / и да не виждам как времето тече)

Тук мотивът за социалното неравенство присъства много по-осезаемо в сравнение със стиховете към графиките на Алеш. Откриваме го в изображението на бедняците, които надзъртат през прозореца на стая, озарена от коледна елха, или на коледарчетата, които вървят през зимния пейзаж и си говорят за онова, което искат да получат като дар. Приживе излизат седем издания на Сайфертовата книга.

Литературният критик Иржи Брабец изразява твърде критично отношение към *Момчето и звездите*. В рецензията си *Звездите и звездиците на Сайферт (Seifertovy hvězdy a hvězdičky)*, публикувана в „Литерарни новини“, бр. 5 от 1957 г. (Брабец 1957), той оценява музикалността на стиха и виртуозността на поета, но изказва опасението, че това може да попречи на новите му творчески търсения. А повторението на едни и същи мотиви би могло да стане израз на рутината (Ираскова, Клинкова, съст. 2001: 102). През 50-те години на бял свят се появяват още няколко библиофилски стихосбирки: *Моцарт в Прага (Mozart v Praze, 1951)* с посочена година на създаване 1946 г.⁹; *Петрушин (Petřín, 1951)*, също с посочена по-ранна година на създаване – 1948 г.; цикълът *Венец от сонети (Věnes sonetů)*, включен първоначално в луксозното издание *Прага и венец от сонети (Praha a věnes sonetů, 1956)*. Споменаваме тези стихосбирки, тъй като мотивите за Прага и родния дом, за майката и детето са тясно взаимосвързани и помагат на Сайферт да поддържа контакта с читателя.

Търкаля се, търкаля

Стихотворението, състоящо се от 26 стиха, е създадено още през 1948 г. със заглавие *Търкаля се, търкаля ябълка червена*¹⁰ (*Koulelo se, koulelo červené jablíčko*) и е публикувано от издателя Карел Йелинек в Бланско. Текстът е разширен и получава окончателния си вид през 1955 г. Днес произведението е познато като римуван разказ със заглавие *Тър-*

⁹ За да предотвратят предполагаеми неприятности с властта, някои автори предпочитат на титулната страница да бъде посочена по-ранна дата, както е случаят със споменатите две книги на Сайферт. – Б. а.

¹⁰ Название на народна песен. – Б. пр.

каля се, *търкаля*. Илюстрациите са дело на **Божена Вейрихова-Соларова** (Božena Vejrychová-Solarová, 1892 – 1978), която печели много почитатели с декорите, които създава за своя домашен куклен театър „Кашпарек“ (Kašpárkovo divadélko, 1936) и които са публикувани като книжно издание. Общото звучене на книгата до голяма степен е консервативно и представлява по-скоро съчетаване на определени познати от миналото подходи. В поредната, трета история, посветена на годишните сезони, отново се повтаря мотивът за пролетта, за ябълковото дръвче на склона, окичено с цвят и пчели, за ябълките, които се раждат и зреят пред очите на всички, а през есента се събират, тъй като „от цвета червен на ябълката / поруменява и лицето“ („červená barva jablíčka / vrátí se ti zas do líčka.“). В края е изобразена купа с ябълки, с която е свързана и дидактичната поанта: „И знаеш ти, нали, че всеки плод / е лек за болест“ („Vždyť víš, že v každém ovoci / je lék, jenž brání nemoci“).

Третото издание на *Търкаля се, търкаля*, този път без илюстрации, излиза през 1964 г. заедно със стихосбирките *Прага, Мама, Момчето и звездите* в общо книжно тяло, подготвено от А. М. Пиша. Едва в изданието от 1985 г. на емигрантското издателство в Цюрих „Bohem Press“ успяваме да възприемем текста, без да се ограничаваме в буквалния смисъл на познатите от ежедневието предмети. Литературната част е обогатена толкова сполучливо с визуалния художествен елемент, че става възможно разкриването и на допълнителни аспекти на произведението. Още на корицата чудесно се допълват цветовете и формите, които кореспондират с образа на пролетта, песните и цветята. Внушението е постигнато и чрез овалните форми, полукръговете и кръговете, които въздействат успокояващо, напр. дъгата. Изобразени са и кръгли ябълки, и слънце, и разцъфнали цветя, и птичи гнезда, и купи с плодове и др. Всичко е не просто в хармония, а с дребните предмети (напр. калъф за цигулка) се припомня несполучливият опит на Сайферт да се научи да свири. С илюстрациите на **Йозеф Палечек** (Josef Paleček, 1932) текстът се допълва и разгръща така, че историята за ябълковото дърво придобива алегоричност и открояваща се своеобразност. Книгата е пропита от сърдечност и радостно чувство. Самото издание е в чест на поета Ярослав Сайферт, който през 1984 г. получава Нобелова награда за литература. Стиховете са преведени на много езици и са публикувани в повече от 30 страни. Двамата творци се допълват един друг по неповторим начин. Те следват лирическата линия в чешкото изкуство, като Йозеф Палечек озарява стиховете на поета с топли цветове, сред които преобладава златистото. Художникът използва декоративни елементи, близки до фолклора, но благодарение на своеобразния си начин на из-

разяване и на използваните средства на иконологията той успява да постигне силно емоционално въздействие. Променени са пропорциите (например на растението и на цветето), образите са модерни, ярки и предлагат множество допълнителни гледни точки за възприемането им в различни перспективи. С тези илюстрации Палечек потвърждава, че е успешен автор на редица картинни книги¹¹ (билдербух) и може да разказва на децата истории чрез образи, при това от няколко гледни точки. Читателят може да се потопи в илюстрациите, разположени на цяла страница, и да открива там нови взаимозависимости и действия, докато на страниците със стихове изображенията са единични (напр. на пчела, ябълков цвят, ябълка). Номерът на всяка страница е придружен от иконка, означаваща сезона и последователните етапи от живота на ябълковото дръвче (цветенца, пчелички, листенца, пепрудки, ябълковите плодове, които променят цвета си от зелен, жълто-зелен, жълт до цвета на червените есенни листа и белите снежинки). В това издание е включено и посвещение от Я. Сайферт с дата 1.05.1985 г.: „Който обича цветята и дърветата, обича и птиците, който обича птиците, обича и небето, в което летят, а който обича небето ...“, бихме добавили – обича красотата, живота и света (Сайферт 1985). Публикуваните на чешки език книги са дарени от издателството „Bohem Press“ на чешката книжарница „Диалог“ във Франкфурт на Майн с филиал в Мюнхен, както и на чешката книжарница във Виена. Още през 70-те години на XX век Й. Палечек получава редица национални и международни награди като илюстратор на книги за деца. Сайфертовата стихосбирка с илюстрациите на Йозеф Палечек е публикувана в Прага през 1996 г. отново благодарение на „Bohem Press“.

Разнообразните художествени решения на стихосбирката *Мама*

Стихосбирката *Мама* бележи завръщането на поета в полето на чешката следвоенна поезия, тъй като след *Песен за Викторка (Píseň o Viktorce, 1950)* авторът е принуден да замълчи и изглежда, сякаш освен библиофилските издания и детските книжки на ДИДК¹² нищо друго, създадено от него, няма да види бял свят. Поетичният сборник *Мама (Maminka, 1954)* с илюстрациите на Иржи Трънка и типографското оформление на Зденек Сейдъл незабавно се превръща в истинско литературно и културно събитие. Доминантен остава образът на малкото босо момче от корицата. То стои смутено, със сламена шапка на глава-

¹¹ Понятието „картинна книга“ е различно от това на „книжка с картинки“. – Б. ред.

¹² ДИДК – Държавно издателство на детската книга; на чешки SNDK – абривиатура на Státní nakladatelství dětské knihy. – Б. пр.

та, обуто в панталони с една презрамка, и стиска в ръка букетче теменужки вероятно защото обича да ги купува за майка си, а тя ласкаво го мъмри да не харчи следващия път пари. Трънка изобразява на заглавната страница и малко момче върху люлеещо се конче. Текстът и илюстрациите въздействат със сугестивна емоционалност. Стихосбирката, издание на „Ческословенски списовател“, е толкова спонтанно приета от читателите, че се превръща в едно от най-търсените заглавия по книжарниците. За допълнителния тираж на книгата се извиват невероятно дълги опашки. През 1955 г. ДИДК публикува избрани стихове от *Мама*. Изданието за деца е илюстрирано много по-богато. Рисунките допълват стихотворенията като второ заглавие, някои от тях представляват самостоятелни изображения на цяла страница. По отношение на поетиката не се открива нищо по-различно от това, което е присъщо на по-ранното му творчество. Отново се повтарят мотиви от света на детето и мотивът за безграничната доброта, красота и неуморност на мама. Появяват се образи, вече пресъздавани художествено и по-рано – например в стихосбирките *Ябълка от скута* (*Jablko z klina*, 1933) и *Пролет, сбогом* (1937). Този път обаче стиховете са по-съвършени и по-прецизни, цялата стихосбирка носи добре обмислен вътрешен ритъм. В нея оживява атмосферата на родния дом с раираните завивки и песента на мама, с първия буквар и бленуваните лакомства от пекаря и сладкаря, призовани са детските очаквания и пристигането на комедиантите, панаирът в чест на св. Матей, играта на индианци, четенето на *Робинзон Крузо* или *Пет седмици в балон* на Жул Верн. Литературният критик и издател на събраните съчинения на Я. Сайферт А. М. Пиша характеризира много точно завръщанията на поета към детството: „Представата и усещането за роден дом, който за поета е равнозначен на света на детството, са вплетени интимно в личността на майката“ (Сайферт 1959: 223). Лирическият говорител като зрял и опитен мъж води диалог с детето, което е бил. Воден от дистанцията на времето, диалогът всъщност разкрива опита на поета да възкреси спомените от детството като спомени от изгубен рай (Хержман 1960: 28). В стиховете не откриваме нито нови надежди, нито порив към далечни пространства. А това усещане разграничава лириката на Сайферт от света на детството (Пешат 1991: 181). Отделни стихотворения напомнят на стихосбирката *Пролет, сбогом*, въпреки че тук образът на майката преминава като осова линия през детските години в „Жижков“, като усещане за сигурността, която дава родният дом. По думите на Иржи Брабец поетът завладява чрез интимизацията на реалността, ярката емоционална окраска, интензивността на преживяването и чистотата на човешките взаимоотношения (Брабец 2001: 102).

Без съмнение за общото въздействие на стихосбирката допринасят илюстрациите на **Иржи Трънка** (Jiří Trnka, 1912 – 1969), забележителен художник, илюстратор и известен създател на куклени филми¹³. Илюстрациите имат по-скоро собствена образотворческа функция, а не просто онагледяваща (Холешовски 1960: 19). Въпреки многото общи поетични елементи със Сайферт Трънка успява да създаде илюстрации, които са самостоятелни спрямо литературния текст. В първото издание например към стихотворението *Пози за учителката* (*Růže pro slečnu učitelku*) виждаме запалена лампа, книга и нощна пеперуда, а на заден план – силуетите на герои от приключенски романи. Изданието *Мама* от 1985 г. на „Албатрос“ се различава по корицата си и типографското решение. От корицата не ни посреща момче, а плодовете, познати ни от илюстрацията към *Песен за буквара*. По думите на Станислава Забродска, публикувани на 23.10.2018 г. в електронното списание „Читарна“ (Забродска 2018), най-добрите илюстрации към стихосбирката *Мама* са тези на Трънка. Момчето, което той изобразява, напомня на момчето от прозаическата книга *Градина* (*Zahrada*, 1961), чийто автор е самият художник. Иржи Трънка – носител на наградата „Х. Кр. Андерсен“ за 1968 г., и Ярослав Сайферт – единственият чешки носител на Нобелова награда за литература (1984), създават гениална симбиоза, увенчала се с изключителен успех. Властимащите са принудени да реагират на ситуацията и за стихосбирката си *Мама* Я. Сайферт дори е отличен с наградата „Клемент Готвалд“. Следва аудиенция при президента Антонин Запотоцки, пред когото Сайферт се застъпва за поета Ян Заhradничек, несправедливо осъден през 1951 г. на тринадесет години затвор. „Това, разбира се, става възможно след смъртта на Сталин, когато Сайферт е реабилитиран“ – посочва Зденек Пешат в монографията си (Пешат 1991: 180).

Трябва да споменем и изданието на ДИДК с подбрани стихове от 1958 г., озаглавено *Песента на родния край* (*Píseň domova*). Подборът, предговорът и бележките в книгата са дело на А. М. Пиша. Запечатана в паметта ни остава например *Песен за родната земя* (*Píseň o rodné zemi*), която започва с думите: „Прекрасна като цвете на модранска стомна¹⁴ ...“ („Krásná jako kvítka na modranském džbánku...“). Въздействието на тези думи е засилено от прелестен женски образ, изрисуван с изчистена линия и загатнати фолклорни елементи. Рисунъкът на **Карел**

¹³ Вид куклено анимационно изкуство, чието начало в световен план поставя именно И. Трънка с първия си пълнометражен куклен анимационен филм *Книжката* (*Špalíček*, 1947). – Б. пр.

¹⁴ Т. нар. модранска керамика (modranská keramika) е традиционна технология за производство на керамични съдове за домакинството с център гр. Модра, която датира от XVII век. Керамичните съдове се отличават със специфична орнаментика и цветове – основно синьо, зелено, жълто и червено. – Б. пр.

Сволински (Karel Svobinský, 1896 – 1986) се отличава с простота, на която може да се възхитим и в шестото издание на *Мама* от 1975 г. на издателство „Ческословенски списовател“.

Графичният съпровод на *Мама* става все по-многообразен. По съвсем друг начин например изглеждат типографското оформление, корицата, форзацът и подвързията по идея на **Зденек Сейдъл** (Zdenek Seydl, 1916 – 1978) – изключителен типограф, художник, график, сценограф и дизайнер на кукли за театър и кино. Поетическият сборник излиза през 1961 г. в поредицата малък формат на „Ческословенски списовател“. На пръв поглед откриваме отзвук от Експо '58 в Брюксел, където Сейдъл взема участие в чешката инсталация. Илюстрациите с характерния му интерпретативен стил грабват вниманието с модерното си звучене. В тях няма и грам старомодност. В паметта ни са запечатани компасът, цветето, което израства от пръстите на ръката, ябълковото клонче и разполовеният плод със семенцата. Компасът не е само графично изображение на посоките на света, това е компасът у всекиго от нас, нашата житейска навигация. За Сайферт това е родният пражки квартал „Жижков“, бащиният дом и местата от детството, които с огромно нетърпение напускаме, но в мислите си смирено се завръщаме. На предния форзац на това издание читателят е привлечен от рисунката на парен локотив, а на задния – от изображението на птица.

Може да определим като модерен начин на илюстриране на *Мама* и художествената интерпретация на **Итка Колинска** (Jitka Kolínská, 1930 – 1992), която е близо по натюрел до Олга Чехова, Дейзи Мразкова, Квета Пацовска и Ева Беднаржова. Книгата е издадена отново от „Ческословенски списовател“ в джобен формат през 1966 г. и впечатлява с особеното напрежение между песенна поезия и визуална простота. Тук се срещат стилизираните фолклорни елементи на птици, сърца, пеперуди и екзистенциалните знаци, изразени чрез вълни, нишки, паяжина, решетки, като често се повтаря и кръстът на стената.

Лудмила Иржинцова (Ludmila Jiřincová, 1912 – 1994) – „първата дама на чешката графика“, създава илюстрациите към изданието на *Мама* от 1986 г. (изд. „Ческословенски списовател“). Това не е първата ѝ творческа среща със Сайферт и поезията му. Тя например илюстрира второто издание на стихосбирката *Пролет, сбогом* (1985). Свързващото звено между двамата творци са лиризмът, чувствеността и емоционалността. Докато в интерпретацията на Трънка централен образ е любопитното малко момче, то в това издание вниманието ни е привлечено от образа на жена с прекрасен силует и пищна коса, чието облекло кореспондира с първото десетилетие на ХХ век. В рисунките, изпълнени с приглушени цветове и меки линии, се мяркат и образът на мъж, който пуши на балкона, и различни вариации на фигурата на приблизително

десетгодишно момче, което бленува по ароматните сладкиши (*Сладкарница/Cukrářský krám*). Иржинцова винаги успява да грабне вниманието с детайли в образа и в пейзажа, които придобиват символно значение. Тук художничката прилага майсторството си и в изображенията на цветята. Не само че разпознаваме отделните видове цветя, но изведнъж сякаш откриваме в тях нещо антропоморфизирано. На корицата виждаме ваза със свежи цветя и фотография в овална рамка, от саксиите на прозореца любопитно надничат други цветя, а иззад завесата зърваме част от разфокусиран портрет. Рисунките пленяват до такава степен с чистотата на художествената концепция, че могат да стоят самостоятелно на цяла страница, без да се свързват с определен поетически текст. Поетичността на Иржинцова се разкрива с въображение, което в чешката илюстрация за деца познаваме и от творчеството на Дагмар Беркова, Ота Янечек, Ян Кудлачек, Ева Беднаржова (Стехликова 1984: 41). В комбинация с *Мама* на Сайферт обаче въздействието е невероятно.

Освен илюстрациите на Лудмила Иржинцова към стихосбирката *Мама* задължително следва да отбележим и поетичната рефлексия на стиховете на Сайферт от съвременната словашка илюстраторка **Яна Киселова-Ситекова** (Jana Kyselová-Siteková, 1942), носителка на наградата *Златна ябълка* от Биеналето на илюстрацията в Братислава през 1995 г. и на много други отличия. Нейните илюстрации са изпълнени върху платно, така че резултатът напомня техниката на старите майстори. Участие в графичното оформление на книгата взема и Мария Ройко. Към изданието от 2016 г. на „Бувик“ веднага проявява интерес и чешкото издателство „Албатрос“ поради близостта между чешкия и словашкия език. Особено активно при реализирането на паралелното издание на стихосбирката на чешки и на словашки е издателство „Бувик“, което се обръща към Лубомир Фелдек за превода на словашки език. Той се справя със задачата по забележителен начин. През 2018 г. книгата е включена в Почетния списък на Международния съвет на книгите за млади хора (IBBY¹⁵). Издателство „Бувик“ е ориентирано основно към издаване на книги за по-малките, но в случая с първото издание на *Мама* на словашки език има изключителен успех. Творческият подход на Яна Киселова-Ситекова придава на книгата патина, подобна на тази по средновековните ръкописи с миниатюри. Впечатлява прецизното изобразяване на растения, цветя, цветове, храсти и дървета, които разпознаваме като вид, но не са лишени същевременно и от символна конотация. Появяват се детайли на теменужки, мащерка, ябълков цвят, шипка, маргаритки, полски мак,

¹⁵ Съветът е създаден през 1956 г. и връчва на всеки две години една от най-значимите награди в областта на детската литература „Ханс Кристиан Андерсен“, често наричана „малката Нобелова награда“. – Б. пр.

подрумиче (фалшива лайка) и др. Илюстрациите не описват, а по-скоро участват в изграждане на цялостната атмосфера. Образът на детето е пресъздаден от момента, в който прохода, до ранните ученически години, когато момчето се превръща в горещ почитател на приключенски романи, в страстен играч на стъклени топчета и едновременно с това – в съсредоточен наблюдател на природата. Децата и възрастните при това се различават по формата на лицето, мимиката, а фигурите са уловени в движение и с жест, който е винаги изключително характерен. При интерпретацията на Яна Киселова-Ситекова виждаме и околната среда – например поляна с червени макове, през която лети влак. Не липсват и простите неща и предмети, които винаги се свързват с родния дом, с мама и татко – огледалото в рамка, мелничката за кафе, стенният часовник с махало, вратичката на печката, игленикът, ветрилото, екзотичната кутийка за чай, лулата. В края на словашкото издание по-малко известните думи не са обяснени, както е направено в чешкото. Там обаче откриваме текста на Фелдек, написан в чест на Ярослав Сайферт. В него преводачът припомня думите на поета, които произнася, когато в болницата тактично му поднасят новината, че е удостоен с Нобелова награда: „Не се чувствам добре, но се радвам“. Фелдек споделя, че в превода си съзнателно оставя две чешки думи в прекрасната поанта на стихотворението *Планината Ржип*: „Майчице моя! Как хубаво е у дома!“ („Maminko má¹⁶! / Ako je krásne u nás doma!“).

Заклучение

Като дете Ярослав Сайферт иска да стане художник, повлиян вероятно от бащиния си магазин, където се продават картини на мадони, по традиция окачвани над спалнята, на ангели хранители, които са висели обикновено над детското легълце, на цветя и натюрморти с плодове, купувани за гостните стаи. Сайферт стига до изкуството по друг път, но и като поет внимателно наблюдава произведенията на изобразителното изкуство и се пристрастява към онези от тях, които са в унисон с душевността му, и влиза в непосредствен диалог с тях. Той чувства близки онези художници, на които е присъщо сензитивно-виталистичното световъзприемане, и именно те провокират поетичното му въображение. Много пъти двойката поет – илюстратор е немислимо да бъде разделена и тя се превръща в канон за чешката литература. Точно това се случва и с взаимовръзката на Ярослав Сайферт с Микулаш Алеш, Йозеф Лада, Иржи Трънка, Карел Сволински, Лудмила Иржинцова. Както показва изданието на *Мама* (2016), успешната художествена интерпретация засилва общото въздействие на интимните стихове в стихосбир-

¹⁶ Чешкият израз „maminko má“ на словашки би трябвало да звучи „mamičko moja“. – Б. пр.

ката, определяна от Зденек Пешат като най-монотематичната от всички книги на Сайферт (Пешат 1991: 180). В нея архетипът на майката и детето оживява в многобройни образи и в символиката, свързана с родния дом, любовта и сигурността. Стихосбирката е и най-често илюстрираната Сайфертова книга. В последното засега издание на *Мама* с педантичния рисунък на детайлите в илюстрациите на словашката художничка Яна Киселова-Ситекова особено силно впечатлява декоративно ритмизираната рамка на възприятията и подчертаната интимност на преживяването, което води до съзерцание на битието. В резултат книгата се превръща артефакт.

ЛИТЕРАТУРА

Първична литература

- Сайферт 1948:** Seifert, J. *Koulelo se, koulelo červené jablíčko*. Blansko: K. Jelínek, 1948.
- Сайферт 1955:** Seifert, J. *Koulelo se, koulelo*. II. Božena Vejrychová-Solarová. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1955.
- Сайферт 1985:** Seifert, J. *Koulelo se, koulelo*. II. Josef Paleček. Zürich: Bohem Press, 1985.
- Сайферт 1948:** Seifert, J. *Ruka a plamen*. V Praze: Fr. Borový, 1948.
- Сайферт 1949:** Seifert, J. *Šel malíř chudě do světa. Verše k obrázkům Mikoláše Alše*. Praha: Družstevní práce, 1949.
- Сайферт 1954:** Seifert, J. *Maminka*. II. Jiří Trnka. Praha: Československý spisovatel, 1954.
- Сайферт 1955:** Seifert, J. *Maminka. Výbor básní*. II. Jiří Trnka. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1955.
- Сайферт 1956:** Seifert, J. *Chlapec a hvězdy. Verše k obrázkům Josefa Lady*. Praha: Československý spisovatel, 1956.
- Сайферт 1959:** Seifert, J. *Dílo IV. 1937 – 1956*. Ed. A. M. Píša. Praha: Československý spisovatel, 1959.
- Сайферт 1960:** *Maminka. Výbor básní*. II. Jiří Trnka. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960
- Сайферт 1961:** Seifert, J. *Maminka*. Typografie, úprava, obálka Zdenek Seydl. Praha: Československý spisovatel, 1961.
- Сайферт 1966:** Seifert, J. *Maminka*. II. Jitka Kolínská. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- Сайферт 1982:** Seifert, J. *Všecky krásy světa. Příběhy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- Сайферт 1985:** Seifert, J. *Maminka. Výbor básní*. II. Jiří Trnka. Praha: Albatros, 1961.

- Сайферт 1986:** Seifert, J. *Maminka*. II. Karel Svoboda. Praha: Československý spisovatel, 1986.
- Сайферт 1990:** Seifert, J. *Jablko z klína. Ruce Venušiny. Jaro, sbohem*. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- Сайферт 2016:** Seifert, J. *Maminka*. II. Jana Kiselová-Siteková. Praha: Albatros, 2016.
- Сайферт 2016:** Seifert, J. *Mamička*. Prebásnil Ľubomír Feldek. II. Jana Kiselová-Siteková. Bratislava: Buvik, 2016.
- Сайферт 2003:** *Dílo Jaroslava Seiferta*. Sv. 9. Řídí Jiří Brabec. Ed. Zuzana Dětáková. Praha: Akropolis, 2003.

Научна литература

- Брабец 1957:** Brabec, J. Seifertovy hvězdy a hvězdičky. // *Literární noviny* 1957, č. 5.
- Брабец 2001:** Brabec, J. A zaklínám svou noc, která se přibližuje. // S Jaroslavem Seifertem časem i nečasem. M. Jirásková, H. Klínková (eds.). Praha: Památník národního písemnictví, 2001, 104 – 105.
- Забродска 2018:** Zábrodská, St. Nejprovedenější Maminky Jaroslava Seiferta. Ilustrace s Trnkou, Jiřincovou a Kiselovou-Sitekovou. Čítárny 23.10. 2018. <https://www.citarny.cz>
- Ираскова, Клинова, съст. 2001:** Jirásková, M., Klínková, H. (eds.). *S Jaroslavem Seifertem časem i nečasem*. Praha: Památník národního písemnictví, 2001.
- Пешат 1991:** Pešat, Zd. *Jaroslav Seifert*. Praha: Československý spisovatel, 1991.
- Стехликова 1979:** Stehlíková, Bl. *Současná ilustrace dětské knihy*. Praha: Odeon, 1979.
- Стехликова 1984:** Stehlíková, Bl. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1984.
- Хватик 1992:** Chvatík, Kv. O poezii Jaroslava Seiferta. // *Melancholie a vzdor*. Praha: Československý spisovatel, 1992, 105 – 118.
- Хержман 1960:** Heřman, Zd. O jednotě lyrika a tvůrce pro děti. // *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960.
- Холешовски 1960:** Holešovský, Fr. *Naše ilustrace pro děti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960.

Превод от чешки: Катерина Томова